

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Конституція України.

Чернігівщина: походи за суверенність

Як було діяти патріотам України в кінці 1980-х — на початку 1990-х, коли не мали доступу ні до преси, ні до трудових колективів? Як донести слово правди, палку агітацію за незалежність України, якщо проти них пантрував всесильний КДБ — бойовий загін комуністичної партії?

На Чернігівщині вихід знайшли, організувавши походи селами і містами краю. Два походи, проведені чернігівськими організаціями Народного руху та «Просвіти», сколихнули сонний край, всуціль червоний. Організатори цих походів — «Дзвін-90» та «Козацькими шляхами» (1991 рік) — справедливо пишуться їх результатом, коли

за незалежність нашої держави на Чернігівщині проголосувало більше виборців, ніж у середньому по Україні.

Координатор походів Володимир Ступак пригадує: «Ми наймали автобус і їхали від села до села. Комуністи вже заборонили не могли, але готувалися по-своєму: налаштовували крикунів, направляли своїх

активістів, щоб нам перешкоджали. Проте ми придумали, як їх побороти: спершу виступав хтось із наших, агітуючи за Україну, а коли комуністи здіймали шум — заспівували. При українській пісні комуністи замовкали, а ми знову починали агітувати».

Коли у штабі Народного руху вирішували — де похід «Дзвін-90» завершити, на пропозицію «Просвіти» (яка тоді називалася Товариством української мови імені Тараса Шевченка) був вибраний Батурин. Це тепер про нього знають усі, а тоді

Колись Михайло Грушевський про Чернігово-Сіверщину сказав, що тут заховані таємниці старої України-Русі та початки нової України. Наскільки точно справдилось його передбачення, сказати важко, але, принаймні, відродження Батурина, Крут, історичного Чернігова підтверджує першу частину вислову видатного історика. А активна участь сіверян у новітніх державотворчих процесах — і другу.

це було маловідоме селище міського типу у складі Бахмацького району. Нагадування батурянам та всім гостям свята, яке там організували на завершення походу Чернігівщиною, повторене наступним походом та різноманітними заходами, стало поштовхом до відродження гетьманської столиці.

Якщо перший похід відбувся центральними районами області, то другий — «Козацькими шляхами» — північними. І хоч як дивно було учасникам походу, котрі знали про глибоке зросійщення прикордонних районів, тут теж зустрічали агітаторів за Україну тепло. Особливо запам'яталося перебування у Дігтярівці біля Новгород-Сіверського, де стоїть церква гетьмана Мазепи. Тоді вона була суцільною руїною, а нині відроджується в лоні Православної церкви України.

Походи стали ще й творчим явищем. Так, саме в

поході народився шлягер «Козачка». На слова Надії Галковської її написав Микола Збарадський — пісня народилася на очах учасників походу, в наметовому містечку біля Коропа. Композитор тоді довго блукав луками у білій сорочці навіпуск, мугичучи мелодію, що підбирав. І того ж вечора біля багаття учасники походу стали свідками першого виконання знаменитої пісні, а публічно її вперше заспівали в містечку Коропі. Потім завдяки виконанню у Батурині «Козачка» розлетілася цілою Україною. Крила

пісні дала народна артистка України Раїса Кириченко.

Спеціально для походу «Козацькими шляхами» його організатори видрукували «Козацьку газету» десятитисячним накладом. А його ще й не вистачило! Випустили її у Тернополі, бо друкарні на Чернігівщині за таку крамольну пресу ще не бралися...

Походи наблизили незалежність, адже практично всі, хто відвідував зустрічі з його учасниками, й самі стали палкими агітаторами за Україну.

Фото з архівів учасників походів.

ДОВІДКОВО

Надія Галковська — вчителька Рудківської школи Чернігівського району, поетеса, депутатка Чернігівської районної ради минулого скликання, член правління обласного товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка, нагороджена орденом княгині Ольги.

Микола Збарадський — композитор, заслужений працівник культури України, автор численних пісень на слова місцевих авторів, зокрема написав гімн Чернігівського земляцтва, котрий виконується щороку на його зібраннях.

Похід «Козацькими шляхами» (1991 рік) у Батурині — в центрі, попереду колони, земляк, народний депутат України Левко Лук'яненко.

«Гетьманська столиця»: відродження історико-культурних заповідників

На високому березі Сейму майорять синьо-жовті прапори. Це — Батурин, стародавня українська твердиня, серце України. Його окрасою сьогодні є реставровані та відбудовані пам'ятки — палац гетьмана Кирила Розумовського і церква Воскресіння Христового — його усипальниця, кам'яниця Василя Кочубея кінця XVII століття, архітектурно-меморіальний комплекс Цитаделі Батуринської фортеці, а також інші будівлі, парки... Всі вони формують Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» — один із шести заповідників Північної України.

Батурин — місто районного значення (з 2008 року) з населенням приблизно 2,5 тисячі осіб. Його внесено до Переліку історичних міст України. Доба козаччини — золотий вік у пам'яті українського народу, період найвищого злету та процвітання. Це часи звияжної козацької боротьби й сильної гетьманської влади. Саме у цей період, упродовж 53 років, Батурин був резиденцією, столицею гетьманів Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи та Кирила Розумовського.

Відродження історико-культурних заповідників розпочалося після здобуття Україною незалежності. Створення таких закладів на базі комплексів пам'яток архітектури і містобудування, історії, культури і природи, що мають особливу цінність, насправді є найбільш дієвим способом збереження історичної спадщини українського народу, духовного розвитку нації, розбудови її державності.

Практично ровесником незалежності є й заповідник «Гетьманська столиця», створений у 1993 році. За словом «створений» сто-

їть управлінське рішення, прийняте в умовах недостатності фінансового забезпечення, після складного і тривалого процесу обговорень, листування і перемовин із органами влади різних рівнів. Ініціаторами заснування закладу виступив невеликий колектив Батуринського історико-краєзнавчого музею і селищний голова Батурина Олександр Згурський (1931—1995). Розуміючи значення історичної спадщини Батурина, голова всіляко дбав про її відновлення та збереження. Переборюючи політичний та ідеологічний спротив влади, саме він ініціював реставрацію пам'ятки XVII ст. — будинку генерального судді Василя Кочубея, з його ініціативи було здійснено дві спроби реставрації палацу гетьмана Кирила Розумовського.

До складу Батуринського державного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» увійшло 39 об'єктів історико-культурної спадщини Батурина та 57,5 гектара охоронних зон. На момент створення його штат становив 7 співробітників.

Головними здобутками колективу у кризових 1990-х роках стала реекспозиція в історико-краєзнавчому музеї та ініціювання археологічного вивчення Батурина, яке почалося у 1995-му. Це був значний прорив у науковому вивченні минулого міста. Того минулого, яке століттями цілеспрямовано викорчовувалося із пам'яті народу.

«Його спіткала та сама доля, що Ніневію, Трою, Карфаген, Єрусалим. Тільки з однією різницею: названі міста знає весь світ, а згадка про Батурин випалялася, викорчовувалася з українських душ упродовж кількох століть — як ересь, як злочин, а тим більше

про його роль, його велич, його потаємний зміст — як символ змагань за свободу», — зауважує Наталка Поклад.

Медійний розголос про сенсаційні відкриття археологів у Батурині привернув до міста увагу громадськості та влади. І тоді катастрофічний стан пам'яток, слабка соціальна та інженерно-транспортна інфраструктура селища (наприклад, до початку 2000-х Батурин не був газифікований) більш виразно постали перед очима представників влади. Хтось відвідував Батурин у складі пафосних делегацій, а хтось приїздив тишком із родиною, і, не відрекомендовуючись, уважно слухав розповіді екскурсовода

про славі козацькі часи і здобутки українських гетьманів, які творили Україну 300 років тому...

Першим урядовцем незалежної України, який не на словах, а на ділі перейнявся питанням відродження Батурина, був Президент України (2005—2010) Віктор Ющенко. Під його керівництвом було розроблено і у 2002-му затверджено Комплексну програму збереження пам'яток Державного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця». Загалом літо того, 2002-го, року видалося для історії заповідника особливим. 30 липня його новим директором стала Наталія Реброва. Штат закладу, який вона очолила, нараховував 17 співробітників.

Реалізація урядової Комплексної програми розпочалася 2003-го і з перервами тривала до 2009 року. Реставрувалися пам'ятки, розгорталися інженерні мережі, будувалися дороги...

Указом Президента України у листопаді 2007-го Батуринський державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» отримав статус національного. А вже станом на січень 2009-го штатна чисельність працівників збільшилася удвічі — до 74 осіб.

З кожним роком відвідувачів «Гетьманської столиці» ставало дедалі більше. З кожним роком реорганізовувалася структура заповідника і розширювався штат. Нині структура закладу складається з 11 відділів і одного сектора. У «Гетьманській столиці» працюють 105 співробітників. Це — потужний колектив патріотів і професіоналів, який гідно несе імена гетьманів і справи їх до українців.

Що означає заповідник «Гетьманська столиця» для Батурина? У момент створення цього закладу Батурин був практично заснований заново. На тлі скорочення сільськогосподарського та ліквідації промислового потенціалу селища і пов'язаних з цим соціальних проблем організовувалися нові робочі місця, здійснювався благоустрій міського простору, постійно залучалися кошти для забезпечення збереження пам'яток історії та культури і їх популяризації. Майбутнє Батурина — за туризмом. Зрештою, саме завдяки незалежності України та діяльності заповідника Батурин із зштатного селища став містом.

Наталія САСНКО, учена секретар Національного заповідника «Гетьманська столиця».

Фото Василя ЧЕПУРНОГО.

«Ковбасна революція» як початок змін

Зініційована згори перебудова ніколи б не привела до незалежності України, якби знизу не почався могутній народний рух проти несправедливості, соціальної нерівності, безпам'ятства. Тому громадсько-політичний вибух у Чернігові 1990 року був передвістям зламу комуністичної системи в Україні. Він набув широкого, на весь СРСР, розголосу і поклав початок виходу українців із колоніальної залежності. Тоді вперше партійне (читай — комуністичне) керівництво похитнулося і було відправлене у відставку, а Народний рух із маргінальної, неформальної структури, за якою найбільше спостерігав КДБ, почав набирати сили як масовий рух, що приведе до незалежності України.

Був вечір 6 грудня, напередодні Різдва, коли господині бігали по нечисленних гастрономах у надії, що десь та й «викинули» чи то синю курку (і чому вони тоді були такими страшенно синіми?), чи хоча б майонез і горошок — адже святковий стіл треба було з чогось зробити при суцільних радянських дефіцитах. До речі, всі дефіцити саме «викидали» на прилавках — так і казали: «Що сьогодні там викинули?». І автоматично ставали у чергу, бо хоч би що «викинули» — воно все було в дефіциті. А вже потім питали — що саме дають і по скільки в одні руки... І ось у таке різдвяне надвечір'я 1990 року на розі вулиць Рокоссовського та Доценка (нині друга вулиця зветься Захисників України, а щодо перейменування проспекту Рокоссовського на проспект Левка Лук'яненка ще точаться дискусії) сталася дрібна аварія — «Жигулі» прапорщика

тими столами. Та й доки обурені чернігівці штовхали ту машину — вичахли. Проте втрутився його величність випадок (хоча правильно кажуть, що випадковостей не буває). Адже тут від кума повертався з дружиною виконавцем Анатолій Лашевський. Хоч як його жінка Галина стримувала, особливо зважаючи на щедре застілля напередодні, він пробився до центру натовпу і, знявши окуляри, щоб не впізнали (наївний!), попросив слова. Та й став говорити про чергу на житло, яка для простих робітників рухалася (сам Анатолій теж тулився у «малосімейці»), а начальство отримувало квартири. Він знав цифри і говорив переконливо. А оскільки входив до числа ініціативної групи Товариства української мови, то й доповнив вимогами ліквідації 6-ї статті Конституції СРСР про керівну і спрямовуючу роль комуністичної партії. Так аб-

ченко став червоним, як буряк, а в очах Кравчука я побачив... неприховане задоволення від моїх слів. Дивно, правда? Вже потім я зрозумів — мої слова вкладалися у схему Михайла Горбачова: мовляв, я давиму партію зверху, а ви, народ, — знизу. Тож я тоді був у ролі бажаного для горбачовців народу... Але події вийшли з-під їх контролю, і вже 10 січня на стадіоні імені Гагаріна зібралося не менш як 15 тисяч чернігівців. Такого місто ще не бачило. Голові облвиконкому

тинг вимагав відставки обкому компартії та редактора газети «Деснянська правда» Івана Музиченка! Уявляєте? Це було нечувано і надзвичайно сміливо — чернігівці, які піднімали тоді руки вгору, голосуючи «за», ламали в собі страх десятиліть, страх батьків і дідів. Але ще в резолюції містилися вимоги «забезпечити дійсну економічну й політичну суверенність України», «службу в армії проходити у межах республіки». Чернігівський мітинг протестував і проти горбачовської політики — зокрема, засуджував введення військ в Азербайджан, розпалювання міжнародного напруження у Закавказзі. Тобто майже половина вимог мітингу стосувалася не ковбаси і квартир, а розв'язання політичних проблем — завдяки Народному руху стихійний мітинг «щодо ковбаси» перетворився на визначне політичне явище, що прогрімало на весь світ.

До речі, деякі вимоги тих чернігівських мітингів виконали тільки через тридцять років — наприклад, про ліквідацію районного поділу у Чернігові. А між людьми по стадіону ходив тоді чоловік з маленьким саморобним транспарантом «Хто з'їв моє м'ясо?». І там, де проходив, котився сміх. Люди наче звільнялися і від страху, і від напруження... «Яке значення ковбасної революції? Ця подія набула розголосу в усьому СРСР. Люди зрозуміли, що можна і навіть треба відкрито висловлювати свої претензії до влади. Були мітинги і в райцентрах нашої області: Мені, Борзні, Прилуках», — каже ведучий багатьох тодішніх мітингів Іван Панченко. Про чернігівські події написали всесоюзні газети — чернігівська «ковбасна революція» стала поштовхом до змін у багатьох регіонах. А ще необрання першого секретаря обкому

Палажченка народним депутатом стало символом змін і шоком для правлячої еліти. Тоді Палажченко балотувався у північних районах області, які завжди голосували, як треба владі. Навіть через 20 років після здобуття незалежності ці райони були базовими для лівих партій. Проте тоді неочікувано першого секретаря обкому переміг маловідомий робітник. Це вже був тріск системи, котра починала розвалюватися...

Пригадую, що обурені чернігівці пішли і на квартиру до першого секретаря та побачили там... два туалети. Для того часу це було нечувано і обурливо, адже переважна більшість жила в злиднях. На захист туалетів комуністичного керівника виступив у «Деснянській правді» голова обласної письменницької спілки, він же — член обкому Станіслав Реп'ях. Тоді у місті з'явилися листівки: «Не сіяли, а він вродився. Та не було б у тім гріха, Якби то мова йшла про жито, А не про реп'яха...». Автором поезій була бунтівна редакторка заводської багатотиражки «Приборостроитель» Жанна Лозанюк.

На місце звільненого Палажченка компартія прислала відповідального організатора ЦК КПРС Василя Лісовенка, який жодних принципових змін в області не зробив, а відзначився хіба тим, що про два знамениті собори на Валу казав: «Той, що ліворуч, і той, що праворуч».

...А чому, власне, «ковбасна революція»? Зізнаюся, що я був автором цього терміна — трохи знаючи з історії про соляні та картопляні бунти, в газеті «Комсомольський гарт», де я тоді працював, і запустив цей термін. І він міцно прилип до тих вікопомних подій, що сколихнули СРСР.

Фото чернігівських мітингів Валерія ІНЮТИНА.

«Надія у нас одна: Рух, Яхесва, Сарана!» — під таким лозунгом відбувалася боротьба демократів на виборах до Верховної Ради. Тетяна Яхесва стала депутаткою, а голову краєвого Руху Валерія Сарану комуністична партія не пропустила.

Анатолія Цибулька зіткнулися з начальницькою «Волгою». З розкритого багажника останньої перед очі численних заклопотаних перехожих посипалися ковбаси, балики, якісь інші делікатеси, назви яких більшість радянських людей і не знала. Обурення влади зорієнтувалася, і невдовзі, оскільки машина начальницька, вирішили покотити її до обкому компартії (хоча автомобіль і належав облвиконкому і їхав у ньому інструктор облвиконкому Валерій Заїка). На П'яти кутах юрбу намагалися зупинити пожежники із брендспойтами (швидко влада зорієнтувалася, але це не допомогло, і покалічену «Волгу» потягли проспектами Жовтневої революції та Леніна (тепер — Перемоги й Миру) до обкому.

А що робити далі? Стихійні протестувальники цього не знали. Влада теж розгубилась — розганяти не було команди, та й не було кому, адже всі святкували за накри-

солотно стихійний вибух через розсипану на дорозі ковбасу став політичним. А наступного ранку до виступу підключилися активісти Народного руху, що в Чернігові дуже бурхливо діяв уже півроку.

До речі, виконроба Лашевського наступного робочого ранку зустріли на роботі запитаннями: «Так що ти там, бандера, протів партії виступав?». Маскування не вдалося... А на Різдво біля обкому його перший секретар Леонід Палажченко приблизно дві години відповідав обуреним чернігівцям, проте, на диво партійців, це людей не зупинило, і 8 січня похапцем підготовлені збори партгоспактиву за участю завідувача ідеологічного відділу ЦК КПУ Леоніда Кравчука — також.

Пригадую, як Кравчук проводив зустріч з керівниками Народного руху. Коли я сказав присутньому там Леоніду Палажченку, що йому треба йти у відставку, багато хто був шокований, Палаж-

Михайлу Гришку взагалі не дали говорити, перший секретар обкому Палажченко виступив, але його перекрикували (і це було нечувано — щоб отак поводитися з першим секретарем обкому всесильної партії!). Зате уважно слухали рухівців і особливо Валерія Сарану, який тоді очолював краєву організацію. Мі-

ХРОНІКА

29 серпня 1991 року — сесія Чернігівської міської ради прийняла рішення про встановлення синьо-жовтого національного прапора.

1 грудня 1991 року — в референдумі взяло участь 90,78% виборців. «Так» незалежній Україні сказали 93,74%.

22 травня 1992 року — у Чернігові на Валу відкрито новий пам'ятник Тарасу Шевченку. Автор — народний художник України Володимир Чепелик.

14 червня 1993 року — у Батурині постановою Кабінету Міністрів створено Державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця».

1 грудня 1993 року — в Олешні відкрито пам'ятну дошку на честь Софії Русової, члена уряду Української Народної Республіки, видатного українського педагога.

Вересень 1997 року — блискучу перемогу на міжнародному конкурсі співаків в Італії здобула солістка обласної філармонії Лариса Роговцева.

Січень 1998 року — з нагоди 80-ї річниці бою під Крутами на місці події насипано курган, встановлено хрест та чавунні плити з назвами всіх областей.

15 грудня 2000 року — виведено з експлуатації Чорнобильську АЕС. Чернігівщина стала одним з найбільш постраждалих регіонів під час радіаційної катастрофи 1986-го.

7 червня 2001 року — сесія Чернігівської міської ради повернула історичні назви деяким вулицям.

11 березня 2002 року — на хуторі Мотронівка створено обласний історико-меморіальний музей-заповідник П. Куліша «Ганнина Пустинь».

10 квітня 2004 року — у Батурині відкрито пам'ятник жертвам трагедії 1708-го.

Серпень 2004 року — чернігівка Олена Костевич стала олімпійською чемпіонкою в кульовій стрільбі.

Дата	13.09.2004
№	166
Міністерство	З'язку УРСР
Телеграма	№ 166
Від	Київ, вул. Кірова, 5.
На	Київ, вул. Кірова, 5.
Тема	Президії Верховної Ради України

ПРОТЕСТУЄМО ПРОТИ МОСКОВСЬКОГО ДВІМІСЯЧНОГО ПЕРЕВОРУ. ТАКИЙ СОЗ НАМ НЕ ПОТРЕБЕН, ВИМАГАЄМО ПРАВОГО ВИХОДУ УКРАЇНИ ЗІ СХВАЛУ СОЗУ РСР

РАДА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

ГОЛОВА РУХУ ВАЛЕРІЯ САРАНА

РАДА ЧЕРНІГІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО НАРОДНОГО РУХУ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ВАСИЛЬ ЧЕПУРНИЙ

13.08.91 р

23 листопада 2004 року — у Чернігові відбувся перший багатотисячний мітинг проти фальсифікації президентських виборів.

Березень 2006 року — лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка став чернігівський кобзар-лірник Василь Нечепач.

23 вересня 2008 року — Верховна Рада України надала Батурину статус міста.

21 серпня 2009 року — в Чернігові відкрито пам'ятник гетьману Івану Мазепі. Автори пам'ятника: скульптор Геннадій Ершов та архітектор Володимир Павленко. Чернігівський пам'ятник гетьману Мазепі став першим в обласних центрах і містах України.

22 серпня 2009 року — у Батурині відкрито відреставрований палац гетьмана України Кирила Розумовського.

2014 рік — розгін Євромайдану у Чернігові, масові протести проти президента Януковича, початок облаштування українсько-російського кордону, перші загиблі в російсько-українській війні.

На знімку: телеграма з Чернігова під час перевороту (ГКЧП).